

NAGY SÁNDOR

MÁBA NYÚLÓ TÖRTÉNELEM: A HARMINCAS ÉVEK PEDAGÓGIAI IRÁNYAI

Budapest, 1988. Tankönyvkiadó, 343 oldal

Nagy Sándor azok közé a tudós kutatók közé tartozik, akiknek munkáiban következetesen és markánsan jelentkezik az a törekvés, hogy a didaktika alapkérdéseit történeti nézőpontból is vizsgálja. Ezen a nyomon halad ez az újabb munkája is, amelynek már a címe is jelzi, hogy kutatói érdeklődésének fő irányát megtartva széles horizontú munka. Az alapvető didaktikai koncepciók összehasonlító történeti vizsgálata széles és mély pedagógiai beágyazottságot kap. Azt vizsgálja, hogy a harmincas évek egy-egy jellegzetes magyar didaktikai felfogása hogyan épül be a neveléstudomány egészébe, s ez a beépülés milyen neveléstudományi rendszert eredményez, s hogyan befolyásolja magát a didaktikai koncepciót. A könyv arra a kérdésre keres választ, hogy ezekből a didaktikai felfogásokból mi az, ami időállóan tekinthető s mai gondolkozásunkba asszimilálható.

Ez a kiindulópont alapvetően különbözik az ötvenes években kialakult és máig ható szemlélettől. Mint a könyv előszava megfogalmazza, szakítani kíván azzal a gyakorlattal, amely megfelelő tényfeltáró kutatások mellőzésével, előzetes ítélezési sablonok alapján főként filozófiai vagy ideológiai-politikai nézőpontból közelíti meg és értékeli a különböző elméleteket, irányzatokat. A könyv szerzője elhatárolja magát attól a gyakorlattól, amely azt állítja előtérbe, hogy mi az, ami a mait elválasztja a régitől, és egy új pedagógiai rendszer gyors kidolgozásának a reményében megfélekedve a tudomány területén is érvényesülő kontinuitásról, elhanyagolja vagy háttérbe szorítja a neveléstudomány immanens vonulatát. Ez a munka az induktív elemzésre épül; a vizsgált koncepciókat nem kívánja előzetesen besorolni különböző irányzatokba, csoportokba.

Megítélésünk szerint ez a kiindulópont és metodológiai szemlélet, valamint az ennek alapján jelentkező eredmény má is általános jelentőségű. Az előbb említett torzulásra és egyoldalúságra ugyan az utóbbi évtizedben gyakran történik utalás, de ezt a történetietlen megközelítési módot a nevelés-

történeti kutatás máig nem tudta egyértelműen meghaladni. Amit ebben a monográfiában kapunk, olyan eredmény, amely példaértékűnek tekinthető és inspirálhatja a neveléstörténeti kutatást.

Nagy Sándor egyébként hangsúlyozza, hogy nem neveléstörténészként, hanem a didaktikai elméletek permanens tanulmányozójaként kívánja kifejteni mondanivalóját, esetleg vitatható következtetéseket is tartalmazó problémátörténeti elemzést adva. Számomra érthető ez a megszorítás, de úgy gondolom, hogy ebben a könyvben többről van szó. Az időszyakkal foglalkozó neveléstörténeti kutatás ugyanis eddig főként a közoktatás-politika, iskolapolitika vizsgálataira fordította a fő figyelmet. A neveléstudomány fejlődéséről, problémáiról inkább alkalmi publikációkban esett szó. Ennek az egyoldalúságnak megszüntetése az utóbbi évtizedben visszatérő kívánság, de ismereteink szerint máig nem hozott számottevő eredményt. Remélni lehet, hogy ez a könyv a maga értékeivel biztatást ad a neveléstörténeti kutatásnak a magyar neveléstudomány két világháború közötti helyzetének és eredményeinek átfogó elemzéséhez.

A monográfia törzsanyagát az időszyak három sajátos szemléletű didaktikai felfogásának induktív vizsgálata adja. Ezen túl foglalkozik működési terepükkel, azokkal a gyakorlati kezdeményezésekkel, amelyek elméleti eredményekkel is gyarapították a tudományos igényű didaktikai gondolkodást. Ezt a törzsanyagot mintegy keretbe fogja az a nemzetközi és hazai helyzetkép, amelyet az első fejezetben kapunk. Ennek a tárgyyszerűen elemző és kritikus áttekintésnek nemcsak információértéke nagy, hanem megteremti azt a történeti és szemléleti bázist, viszonyítási pontot, amelynek alapján a később részletes tárgyalásra kerülő koncepciók elemezhetőek és értékelhetőek. A befejező fejezet teljessé teszi a didaktikai helyzetképet.

A korszak három sajátos magyar didaktikai koncepciójának elemzése a didaktika alapkérdéseinek fonalán történik: a megismerés didaktikai folyamatára vonatkozó felfogások, az oktatás tartalmára, illetve a tantervre és módszerre vonatkozó nézetek kerülnek tárgyalásra.

A Fináczy-féle didaktika vizsgálata az 1935-ben kiadott mű fejezeteit követi, érvényesítve azokat a kutatás-módszertani elveket, amelyeket az előszó körvonalazott. Az induktív elemzés alapján a szövegek finom összevetése után kapunk jól alátámasztott kritikai megjegyzéseket és összefoglaló értékelést. Ennek az a lényege, hogy az összeurópai helyzethez viszonyítva ez a didaktikai történelmileg már késésben van, mértéktartó konzervativizmus jellemzi, de vannak olyan vonásai, amelyek értékesek, mint pl. a szociálpedagógiai és személyiségpedagógiai szemlélet beépülése. Éppen ennek alapján látja úgy Nagy Sándor, hogy Fináczyt aligha lehet egyszerűen besorolni a konzerva-

tív gondolkodó kategóriájába, mivel bizonyos értelemben egy nemes humanista pedagógia képviselője volt.

Megítélésem szerint a monográfia kiemelkedő része az a fejezet, amelyben Imre Sándor neveléstanba ágyazott didaktikájának elemzését kapjuk. Imre Sándort a kutatás és a pedagógiai közgondolkodás is elsősorban nemzetnevelési koncepciója alapján ismeri, didaktikai nézeteinek tudományos igényű összefoglalására nem vállalkozott a korábbi irodalom. Ennek az irodalomnak felhasználásával történő induktív elemzésből következnek az értékelő megállapítások. Nagy Sándor bizonyítja, hogy az 1928-ban kiadott "Neveléstan"-ban jelentkező didaktikai felfogás szerves egységbe építi a nevelési és oktatási kérdéseket, ami a herbarti felfogás meghaladását jelenti és egy integrált neveléstudományt eredményez. Ennek a sajátos koncepciónak vizsgálata kapcsán Imre álláspontját külföldi és hazai kortársainak nézeteivel összevetve értékeli a könyv. Az összehasonlító elemzést követően megállapítja, hogy a tanítás fogalma ugyan nem mentes bizonyos ellentmondásoktól, de mint átfogó fogalomnak a használata főként azért jelentős, mert magában hordja az oktatáscentrikus iskola meghaladásának lehetőségét, mivel tengelye a tevékenység és az alkotás. A monográfia példaszzerűen tartja Imre viszonyát a herbartianus pedagógiához és a modern pedagógia különböző törekvéseihez, s didaktikai felfogását egyedülállónak, mivel érvényesíti a nevelés totalitását, s ez mintegy rávetül a nevelés eszközét képező oktatásra.

A Prohászka Lajos didaktikáját vizsgáló fejezet is imponálóan széles körű tudományos tájékozottsággal jelöli ki annak helyét a korban és Prohászka pedagógiai rendszerében. Finom összehasonlító elemzéssel támasztja alá azt a következtetést, hogy az oktatáselmélet Imrénél is, Prohászkanál is szervesen beépül a pedagógia egészébe, de szemléletük különbözőségéből következően eltérő módon. Bizonyítja, hogy Prohászka esetében egy egyedi jegyeket mutató művelődéseméleti, sőt filozófiai jellegű didaktikáról van szó. A fejezet választ ad arra a kérdésre, hogy mi a lényegi különbség Prohászka és Imre Sándor között. Megállapítja, hogy a különbség egyrészt a didaktikának a neveléstudomány egészébe való beépülésében, másrészt a didaktika felépítésében van. A didaktika felépítésében Prohászka megtartja az oktatáselmélet történelmileg kialakult rendszerét. A monográfia mondanivalóját a tantervelmélet és a módszer elemzésében, értékelésében látjuk különösen jelentősnek és aktuálisnak. Úgy gondoljuk, hogy a tantervelmélettel kapcsolatos kritikai megjegyzések megalapozottak és időállóak. A módszer kérdése kapcsán Fináczy és Imre nézeteivel összevetve arra a következtetésre jut Nagy Sándor, hogy Prohászka filozófiai jellegű módszerszemlélete átfogóbb, egyetemesebb a ko-

rábbi szerzőkénél és a herbartiánus, valamint a reformpedagógia módszer fel-fogását egyaránt meghaladja.

Mindhárom didaktikai koncepció vizsgálatában szóba kerül a századelő modern pedagógiai törekvéseihez való viszonyuk. A különböző helyeken jelentkező értékelő következtetésen kívül a Prohászkaival foglalkozó fejezetben mintegy összegező jellegű megállapításokat olvashatunk e tekintetben. Indokoltan, hiszen ő volt az, aki a legterjedelmesebben, a legkritikusabban, átfogó szemlélettel és filozófiai megalapozottsággal vizsgálta ezt a kérdést. Azt olvassuk, hogy Fináczy és Prohászka viszonya alapvetően negatív jellegű, a reformpedagógia radikális és szélsőséges nézeteit veszik célba. Imre Sándor álláspontja toleránsabb, mert úgy látja, hogy a modern pedagógiai és iskola-kísérletek nélkül aligha lehetséges a folytonos megújulás, amelynek igénye hangsúlyosan jelen van nála.

A monográfia következő fejezete, amely a hazai reformiskolákban jelentkező modern didaktikai problematikát elemzi, részletezően is foglalkozik a reformpedagógiának emlegetett mozgalom értékelésével. A hazai neveléstörténeti irodalom kritikus áttekintését követően fogalmazza meg a maga álláspontját. Ezt azért tartjuk jelentősnek, mert az irodalom ez ideig főként társadalmi-politikai vagy ideológiai-filozófiai oldalról közelítette meg ezt a sokirányú mozgalmat, s ezt az értékelést vetítette rá a par excellence pedagógiai mondanivalóra, nemegyszer történetietlenül. A monográfia a reformpedagógiai mozgalmat — nem elhanyagolva a társadalmi és ideológiai vonatkozásokat — elsősorban és főként pedagógiai mondanivalójuk alapján közelíti meg és értékeli. Mindaz, amit itt olvasunk az Új Iskoláról, a Családi Iskoláról, és a Szegedi Cselekvő Iskoláról, illetve a bennük formálódó elméleti didaktikai nézetekről sok újat tartalmaz a nem túl gazdag, korábbi irodalomhoz viszonyítva.

Ez a fejezet arra is választ keres, hogy ezeknek az elméleti forrásokból és a pedagógiai gyakorlatból egyaránt táplálkozó nézeteknek lehetnek-e, vannak-e ma is felhasználható elemei. A kérdésre adott kellően alátámasztott válasz szerint a tanítás és a tanulás értelmezése, a problémamegoldás, a cselekvés, az alkotómunka előtérbe állítása, a tanulók eltérő fejlődési ütemének és állapotának figyelembevétel, az intenzív metodikai eljárások és az azokat segítő eszközök (csoportmunka, feladatlap stb.) alkalmazása ma is hasznosítható lenne az oktatás eredményessége érdekében. Ezek egy részére ráismerhetünk néhány mai iskolai kísérletben, kísérleti iskolában és újnak deklarált didaktikákban. A monográfiában jelentkezik az az el nem hanyagolható figyelmeztetés, hogy tarthatatlan a korábbiakat történetietlenül, glo-

bálisan elutasító magatartás. Másrészt, hogy a mai didaktikai és iskolakísérletekben jelentkező új törekvéseknek is megvan a maguk történeti előzménye, aminek ismerete megkímélheti a kísérletezőket és elméletalkotókat attól, hogy túlértékeljék saját eredményeiket.

A könyvben a hazai reformiskolák munkája kapcsán utalás történik arra, hogy eredményeik széles körű elterjesztését milyen tényezők és körülmények akadályozták és akadályozzák. Ennek kapcsán szükségesnek tartjuk arra utalni, hogy ez önmagában nem minősíti az adott didaktikai koncepciót vagy módszer-együttest. Az iskola modernizálásának természetes feltétele az optimális körülmények megteremtése.

Az egészében magas intellektuális teljesítményt reprezentáló és maradandó élményt nyújtó könyv lendülete mintha megtörne a zárófejezetben. Itt a korábbiakhoz viszonyítva meglehetősen súlytalan didaktikai nézetekről van szó, s ezek tárgyalását főként a teljességre való törekvés indokolja.

Végezetül és összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy ez a szerény külsejű könyv magasrendű tudományos tartalmat és értéket hordoz. Nyeresége tudományos pedagógiai irodalmunknak. Remélni lehet, hogy további kutatásra, eszmecserére, vitára ösztönöz. Egyben sugalmazza azt az etikus magatartást, hogy az önmagát becsülő tudós kutató legyen képes felülbírálni korábbi nézeteit.

Köte Sándor

PEDAGÓGUSKÉPZÉS, TOVÁBBKÉPZÉS, "PEDAGÓGUSKUTATÁS" NYUGAT-EURÓPÁBAN

Összeállította és szerkesztette: Vajó Péter.

Budapest, 1988. Háttér Könyvkiadó és Kulturális Szolgáltató Kft., 130 oldal

A népszerű, tudományos és kulturális diákmagazinokat, könyveket megjelentető Háttér kiadó Pedagógiai Könyvek sorozat kiadására vállalkozik, amelynek most első kötetét ismerhetjük meg.

Anglia, Ausztria, Belgium, Dánia, Hollandia, az NSZK, Portugália, Svájc, valamint Finn-, Francia-, Ír-, Olasz-, Spanyol- és Svédország pedagógusképzését, továbbképzését és pedagóguskutatását felvázoló kis monográfia a 70-es évek és még inkább a 80-as évek valóságát, jelenségeit, fejlődési tendenciáit írja le tömören és tényszerűen. Az országokéinti bemutatás azonos